

ROMANUL GREC ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

DE

MARIA MARINESCU-HIMU

Dezvoltarea romanului grec se situează în epoca elenistică, apariția lui fiind un rezultat al dezagregării societății antice, al dispariției interesului pentru marile probleme și frământări sociale ca și al apariției unui interes crescând pentru individ, pentru soarta și viața lui lăuntrică.

Ca elemente premergătoare romanului, trebuie considerate « Povestirile mileziene » (Μιλεσιακά). Dintre aceste povestiri, cele mai cunoscute sînt ale lui Aristides din Milet, traduse în latinește de L. Cornelius Sisenna și amintite de Ovidiu în *Tristia* de două ori: mai întîi în *Tristia*, II, 443:

« Sisenna-n limba noastră întoarse pe-Aristide,
dar gluma deșănțată făcutu-i-a vreun rău? »¹

apoi în *Tristia*, II, 412:

« Nici chiar un Aristide n-a fost gonit din țară
Fiindcă zugrăvise Miletul blestemat »²

Despre Aristide se cunosc puține lucruri. Se pare că a compus o istorie a Siciliei și a Persiei, care va fi fost precedată de o scurtă prezentare a Miletului; în această istorie a inclus numeroase anecdote privitoare la viața milezienilor, care nu erau altceva decît « povestirile mileziene ». Dacă avem în vedere repulsia stîrnită în sufletul lui « surena » (comandant al parților) în urma descoperirii printre « prăzile » luate de la romani a unei culegeri de *Milesiaca*, este clar că conținutul acestor povestiri va fi păcătuit printr-o excesivă libertate³.

Lucrări cu un conținut apropiat a compus și Hegesipos ca și alți scriitori, la care Parthenios din Niceea face adesea aluzie, fără însă să-i numească. Amintirea acestor povestiri s-a păstrat aproape în toate povestirile erotice ale antichității, cu predilecție în cele mai vechi. Unul din interlocutorii dialogului lui Lucian « Ἐρωτες » vorbind de povestirile erotice auzite, nu găsește pentru ele alt nume decît pe acela de « povestiri mileziene ». Fără îndoială

¹ Ovidiu, *Scrisori din exil*, trad. Th. Naum, p. 69.

² *Ibid.*, p. 68.

³ Vezi Plutarh, *Crassus*, 32: Εἰ μὴδὲ πολεμοῦντες ἀπέχεσθαι πραγμάτων καὶ γραμμάτων τοιοῦτων δύνασθαι.

că povestirile mileziene se adresau mai degrabă simțurilor decât sentimentelor; din ele se desprindea însă totdeauna o lecție de morală sau o intenție satirică. În esență povestirile mileziene sînt scurte schițe în genul *fabliaux*-urilor medievale, a *Decameronului* lui Boccaccio și a *Heptameronului* Margaretei de Navarra. Din opera lui Parthenios ca și din *Historia Varia* a lui Aelianus (XII, 1) se poate trage concluzia că povestirile mileziene au înrîurit nu numai literatura, ci și istoria. În acest sens pot fi amintite povestirile despre curtezana Rodopis, intercalate în opera lor de Herodot (II, 134) și de Diodor (I, 64). Povestirile mileziene au pătruns și în scrierile filozofilor, așa cum se poate vedea din *Banchetul* lui Xenofon, ca și din unele lucrări ale lui Plutarh ca 'Ερωτικός. În epoca romană unele povestiri mileziene au intrat ca simple episoade în cuprinsul unor opere întinse, pe cînd altele, mult mai numeroase, s-au pierdut în țesătura acestor narațiuni ample care se desfășoară într-un timp îndelungat. Ceea ce trebuie reținut din primul moment este că trecerea de la aceste scurte istorioare la roman s-a făcut într-un timp îndelungat.

Socot unii învățați că cel dintîi autor de roman ar putea fi considerat Clearchos, elevul lui Aristotel. Lucrarea lui, însă, nu pare să fi fost un roman, după părerea învățatului Huet, ci mai degrabă o culegere de scurte povestiri de dragoste. Acest caracter s-ar desprinde din prima carte a povestirilor lui Clearchos, în care după Athenaios (XIII, p. 573) ni se relatează erotomania lui Gyges, regele lydienilor¹. N-ar fi exclus ca Clearchos să se fi extins în aceste povestiri asupra unor speculații filozofice despre dragoste, după pilda dată de profesorul său Aristotel și de colegul său Teofrast, cărora le datorăm cite un 'Ερωτικός. O lucrare cu același titlu avea să lase, după cum se știe, și Plutarh².

Trăsăturile romanului care se vor dezvolta în secolele II—III e.n. vor fi: elementul distractiv, bogăția și complexitatea aventurilor, nestatornicia sorții și a sentimentelor eroilor. Scopurile urmărite de protagoniștii romanului sînt cu totul rupte de societate. Soarta eroilor romanului antic este în mîna capricioasei « tyhe » (τύχη) care se complace în a zvîrli pe oameni dintr-o aventură în alta. Psihologia eroilor nu este adîncită. Cu toate aceste lipsuri, romanul antic s-a bucurat de numeroși cititori din diferite straturi sociale. Acest interes pentru romanul antic se explică prin nevoia de evadare din realitatea contemporană a diferitelor pături sociale. Popularitatea romanului grec este atestată atît de mărturiile antice cît și de numeroasele fragmente de roman păstrate în manuscrisele medievale.

Toate romanele grecești au aceeași schemă. Eroii, deosebit de înzestrați, se apropie sufletește de la prima lor întîlnire, prilejuită de o serbare. După o perioadă de așteptare tinerii se unesc prin căsătorie sau fug de acasă, în cazul unei rezistențe din partea părinților. Urmează despărțirea: unul din eroi cade, de obicei, în mîinile tilharilor, iar celălalt se vede obligat să plece în căutarea partenerului. Cei doi îndrăgostiți cutreieră țări și mări pentru ca apoi, învingînd toate piedicile, să se regăsească. Autorii romanelor se servesc, de obicei, de un număr mare de personaje negative, care caută să zădărnicească fericirea eroilor. Aceste personaje duc deseori pe eroi pînă în pragul prăbușirii, dar cu puțin înainte de a se produce nefericirea lor ei ajung să se căsătorească. Paralel cu povestea de dragoste, cu intriga romanului, cititorul se informează cu privire la țări depărtate, obiceiuri și condiții noi de viață. Toate aceste digresii de la tema principală atrag mult pe cititori, făcîndu-i să întîrzie asupra lor, să se preocupe într-o mai mică măsură de deznodămînt.

¹ Adamantios Corais, 'Ηλιοδώρου Αἰθιοπικά ἢ Θεαγένης καὶ Χαρίκλεια, ed. a II-a, Athena, Papyros, 1938, p. 4.

² 'Ερωτικός (*Amatorius*), « Despre dragoste », tratează apărarea dragostei și a căsătoriei împotriva pederastiei. Vezi introducerea lui N. I. Barbu, la Plutarh, *Vieți paralele*, București, Ed. științifică, 1960, p. XX—XXI.

Termenul de roman se află în circulație începînd din evul mediu. Grecii, după informația lui Photios, denuceau romanul prin $\mu\theta\omicron\varsigma, \delta\iota\acute{\eta}\gamma\eta\mu\alpha, \sigma\upsilon\nu\tau\alpha\gamma\mu\alpha \delta\rho\alpha\mu\alpha\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$, iar latinii prin *fabula*. Problema originii și dezvoltării romanului grec a preocupat intens, în special pe doi cercetători: pe A. Chassang, care i-a consacrat lucrarea *Histoire du roman et de ses rapports avec l'histoire dans l'antiquité grecque et latine* (Paris, 1862) și pe Erwin Rohde în *Der griechische Roman und seine Vorläufer* (Leipzig, 1914). A. Chassang a reluat o părere mai veche emisă în sec. al XVII-lea de Pierre de Huet și anume că Orientul este patria romanului și că a fost luat de greci în urma cuceririlor lui Alexandru cel Mare. Fără îndoială că nu se poate nega influența povestirilor orientale în dezvoltarea romanului grec, dar aceasta nu are proporțiile pe care i le dă Huet. Erwin Rohde pe bună dreptate insistă asupra faptului că influența povestirilor orientale s-a exercitat numai asupra formei, asupra stilului și nu asupra fondului. Izvorit din invenția poetică, influențat de poezia erotică din perioada elenistică și înflorit de retorică, romanul grec este considerat de Erwin Rohde ca avînd la bază două elemente esențiale: elementul erotic și cel aventuros¹.

Prima operă care a întrunit caracterul unui roman este povestea de dragoste dintre Ninos și Semiramis și s-a alcătuit către anul 50 al erei noastre. Romanul a fost descoperit în Egipt, pe un papir, care a intrat în colecția secției egiptene a muzeului din Berlin. A fost analizat și descris de U. Wilcken în Hermes (1893, fasc. II). Din aceeași epocă pare să dateze și romanul lui Antonios Diogenes *Minunățiile de dincolo de Thule* ($\tau\acute{\alpha} \upsilon\pi\epsilon\rho \Theta\omicron\upsilon\lambda\eta\nu \acute{\alpha}\pi\iota\sigma\tau\alpha$) în 24 de cărți. Opera ne este cunoscută dintr-o « $\upsilon\pi\omicron\theta\epsilon\iota\varsigma$ » a lui Photios și din cîteva fragmente păstrate de același Photios și de Porphyrios în *Viața lui Pythagora*.

Seria romanelor grecești continuă cu Iamblichos ($\beta\alpha\beta\upsilon\lambda\omega\nu\iota\alpha\kappa\acute{\alpha}$), cu Hariton din Lam-psac ($\tau\acute{\alpha} \kappa\alpha\tau\acute{\alpha} \chi\alpha\iota\rho\epsilon\acute{\alpha}\nu \kappa\alpha\iota \kappa\alpha\lambda\lambda\iota\rho\acute{o}\gamma\eta$), cu Xenofon ($\tau\acute{\alpha} \kappa\alpha\tau\acute{\alpha} \text{'}\Lambda\nu\theta\iota\alpha\nu \kappa\alpha\iota \text{'}\Lambda\beta\rho\omicron\kappa\acute{o}\mu\eta\nu$), cu Apollonios din Tir (romanul a fost transmis fără titlu), cu Longos ($\tau\acute{\alpha} \kappa\alpha\tau\acute{\alpha} \Delta\acute{\alpha}\phi\nu\nu \kappa\alpha\iota \chi\lambda\acute{o}\gamma\eta$), cu Heliodor ($\alpha\lambda\theta\iota\omicron\pi\iota\kappa\acute{\alpha}$) și cu Achilleus Tatios ($\tau\acute{\alpha} \kappa\alpha\tau\acute{\alpha} \text{'}\Lambda\epsilon\upsilon\kappa\iota\pi\pi\eta\nu \kappa\alpha\iota \text{'}\text{Κλειτοφ\omega\nu\tau\alpha}$).

După Achilleus Tatios, romanul dispare și-l vedem reînvînd începînd cu secolul al XI-lea, pe vremea Anei Comnena, cînd are loc o reînviere a romanului grec și a literaturii. Achilleus Tatios și Heliodor, considerați ca modele, își găsesc imitatori în Eustathios Macrem-bolitul, Constantin Manasses și Theodoros Prodromos.

Macrembolitul Eustathios este deseori numit și Eumathios. De asemenea și Parembolites, după presupunerea că ar fi fost originar din Parembole a Egiptului sau a Palestinei. Astfel numele lui nu este cunoscut cu precizie. Unii cercetători susțin că numele lui obișnuit ar fi fost Eumathius și consideră că acest nume ar avea avantajul că l-ar deosebi de Eustathius, cunoscutul comentator al lui Homer, arhiepiscop al Salonicului. Eustathius, așa cum îl numește traducătorul în românește, este și autorul a 11 ghicitori. După cercetătorul grec A. Hadgis, el ar fi compus și poemul Digenis Acritas. A trăit în a doua jumătate a sec. XII. A îndeplinit funcțiile de $\acute{\epsilon}\pi\alpha\rho\chi\omicron\varsigma, \chi\alpha\rho\tau\omicron\phi\acute{\upsilon}\lambda\alpha\chi$ și $\pi\rho\omega\tau\omicron\beta\epsilon\lambda\iota\sigma\sigma\iota\mu\omicron\varsigma$. Romanul este intitulat $\tau\acute{\alpha} \kappa\alpha\theta' \text{'}\Upsilon\sigma\mu\iota\nu\eta\nu \kappa\alpha\iota \text{'}\Upsilon\sigma\mu\iota\alpha\nu$ și se caracterizează prin moralitatea sa, ca și *Ethiopica* lui Heliodor. Conținutul povestirii romanului este tipic pentru romanul sofistic. Hisminias, eroul romanului, are o legătură de dragoste cu tinăra Hismina, fiica unui prieten. În timpul unei furtuni, tinăra este aruncată în mare ca jertfă. Hisminias este prins de pirați și vîndut. Dobîndindu-și libertatea întîlnește pe Hismina, salvată și ea, ca prin minune. După diferite încercări, îndrăgostiții sint eliberați și se căsătoresc. Romanul este imitat ca fond după Achilleus Tatios, iar ca formă are bogate împrumuturi din sofistul Chorikios din Gaza.

În aceeași epocă este menționat romanul lui Theodoros Prodromos $\tau\acute{\alpha} \kappa\alpha\tau\acute{\alpha} \text{'}\text{Ροδ\acute{\alpha}\nu\theta\eta\nu \kappa\alpha\iota \Delta\omicron\sigma\iota\kappa\lambda\acute{\epsilon}\alpha$, în care imitația după Heliodor este evidentă la tot pasul. Asemeni lui Heliodor,

¹ V. Erwin Rohde, *Der griechische Roman und seine Vorläufer*, Leipzig, Breitkopf und Hartel, 1914, Einleitung, p. 1.

care ne prezintă o corabie de pirați care-și face apariția la gurile Nilului, Prodromos ne înfățișează o corabie de pirați în golful insulei Rodos. Ca și Haricleea, eroina lui Heliodor, care seamănă cu zeița Artemis, Rodantha lui Prodromos este și ea aidoma zeiței. Aceeași probă cu focul pentru probarea nevinovăției pe care o povestește Heliodor în cartea I, o folosește și Prodromos în romanul său, în care unul din eroii săi, Kratandros, spune:

Ἐπειδὴ δὲ καὶ προῆλθον εἰς μέσσην φλόγα
τὸ πῦρ πατῶν ἄκαυστος ἐντὸς ἰστάμην·
«Καίνον τι τοῦτο καὶ τεράστιον λέγεις»
ἔφη Δοσικλῆς «εἰ τὸ πῦρ ἡσθημένον
καὶ μὴ φόνον δέδρακας, οὐκ ἔφλεξέ σε»
«Οὐ τῆς καμίνου, τῆς θεοῦ δὲ τὸ δρᾶμα
Κράτανδρος εἶπε.

(A', v. 388—395)

Față de Heliodor, care redă frumusețea Haricleei doar prin câteva cuvinte: «Ἀμήχανόν τι κάλλος καὶ θεὸς εἶναι ἀναπείθουσα», Prodromos, datorită imaginației lui bogate inventează expresii pedante ca:

ὀφρὺς φυσικῶς εὖ γεωμετρούμενη
Εἰς εὐφυᾶ μίμησιν ἡμικυκλίου·

Dintre romanele grecești au fost traduse la noi în țară *Etiopicele*, *Efesiacele*, Longos și Eustatius. Inițiativa traducerii lui Heliodor aparține lui Leon Gheuca, fost mai întâi episcop al Romanului și locțiitor de episcop al Hușilor, mai apoi mitropolit al Moldovei. Acesta a însărcinat cu traducerea românească pe Toma, al II-lea logofăt al Mitropoliei din Iași, așa cum glăsuiesc manuscrisele cuprinzând traducerea. Dar să insistăm puțin asupra acestui prelat care s-a manifestat nu numai pe tărîm religios ci și pe tărîm cultural și politic. Leon Gheuca este ales episcop de Roman la 2 februarie 1769, iar ca mitropolit în 1786, și a păstorit pînă spre sfîrșitul anului 1788, cînd pare a fi decedat¹. Era socotit de contemporanii săi ca «un bărbat cugetător, cult, cunoscător într-altele de limbă franceză, înzestrat cu spirit filozofic, el însuși tîlmăcitor din franțuzește a unei cărți moralo-filozofice». Datorită bibliofiliei lui, înjghebase o bibliotecă la mitropolie. Iubitor al literaturii franceze, cititor al lui *Mercure de France* și al *Enciclopediei*, a dat la lumină, în tipografia Mitropoliei din Iași, cartea a II-a din Oxenstiern în tîlmăcirea lui Gh. Virnav², *Zăbava fantasiei*, în tîlmăcirea lui Toader Jora, biv vel pitar, în 1786³ și *Taina fraemasonilor* (*Les mystères des Francmaçons*) tradusă din limba franceză în limba moldovenească de Chir Gherasim, arhidiacon⁴.

În vremea în care a activat acest mitropolit la noi în țară fuseseră aduși numeroși francezi învățați, italianul Panzini, ragusanul Raicewitsch, marsiliezul Linchou, cîteșitrei cititori asidui ai *Enciclopediei*. Bătrînii moldoveni învățară limba franceză și întemeiară biblioteci

¹ Melhisedec, *Cronica Romanului și a episcopiei de Roman*, București, 1874, p. 94. Vezi și I. Bianu, *Catalogul manuscrisurilor românești*, vol. I, București, 1907, p. 135 și urm.

² Gabriel Thureson Oxenstiern este strănepotul lui Axel d'Oxenstiern, omul politic de pe vremea lui Gustav Adolf. Spre sfîrșitul vieții a scris *Précis sur divers sujets avec des réflexions morales*. La noi, primul care a atras atenția asupra lui a fost Lambrior, în articolul *Limba română veche și nouă* (*Tîlmăcirea românească a scrierilor lui Oxenstiern*), publicat în Conv. lit., 1873, 1 dec.

³ Vezi descrierea manuscrisului în I. Bianu, *Catalogul manuscrisurilor românești*, tom. I, București, p. 219—221.

⁴ Originalul acestei lucrări se datorește abatelui Prau și a fost tipărit la Amsterdam, în 1778. Gherasim este viitorul episcop al Hușilor (2 iunie 1796 — 6 martie 1803) și mai târziu de Roman. V. Melhisedec, *Cronica Hușilor și a episcopiei*, 1869, I, p. 384.

pentru fiii lor, cărora le aduseră și profesori francezi, nu numai din Franța, ci și din Rusia și Polonia. Boierii moldoveni urmăreau zeloși edițiile lui Racine și Bossuet, aflate în Iași. O lectură a lor favorită era Rollin¹. O altă lectură a lor către acest sfârșit de secol era *Télémaque* al lui Fénelon, mult gustat, grație subiectului său homeric². Tot în acest timp se răspindea în Moldova în traducere romanul francez *Istoria lui Alfidalis și a Zehidiei*³.

Traducerea lui Heliodor s-a făcut așadar într-o epocă de lumină și, după însăși dedicația talmăcitorului, « după osîrduitoarea dorință » a lui Leon Gheuca, « din limba cea aleasă elinească » de către al doilea logofăt al Mitropoliei Moldovei, « loghiotatul Kyr Thoma ». Thoma logofătul, traducătorul lui Heliodor este Toma Dimitriu, originar din Castoria, traducătorul din grecește a *Învățăturii Ecaterinei* a II-a, apărută în 1773 și adresată episcopiei pentru redactarea unei noi condici de legi pentru Moldova. Cartea a fost publicată din îndemnul generalului Petru Alexandrovici Rumianțev, cu cheltuiala mitropolitului Moldovei, Gavril⁴. Datele privind pe Toma logofătul sînt reduse. Ni s-au păstrat doar cîteva cărți care au fost în posesia lui, din care aflăm că pe lângă postul de logofăt la Mitropolia din Iași avea și pe acela de profesor la Școala Domnească; că pe soția lui o chema Arghira și că aceasta, la moartea lui, a dăruit cărțile Școlii Domnești din Iași⁵.

Orientîndu-se după însemnările cuprinse în aceste cărți, l-a amintit în ale sale *Studii greco-române* N. Dossios, fixîndu-i activitatea la Școala Domnească din Iași în anii 1750—1755⁶.

Originalul talmăcirii n-a fost descoperit pînă acum. Copia cea mai veche, ms. 355 a fost făcută în 1772—1773, de Grigore Ilievici, pisarul Mitropoliei Moldovei și poartă următoarea însemnare: « Talmăcitu-s-au această istorie ce se deosebește în zece capete și în două tomuri, din limba cea aleasă elinească, de dum(nélui) loghiotatul Kyr Thoma 2 (le) logofăt, prin oserduitoarea dorire a pre sff[i]nțitului episcop al Romanului Kyrio Kyr Leon, spre ce după putință a limbii moldovenești deschidere și adăogire » (f. 87 v.). Un număr de 12 copii manuscrise ale acestui roman, aflat în Biblioteca Academiei R.P.R., arată că romanul a circulat intens în Moldova. După copia cea mai veche ms. nr. 355 din 1773 urmează o copie din anii 1781 și 1782, 2 copii din 1784, cîte una din 1786, 1792, 1804, 2 copii din sec. XVIII, fără o dată fixă. Manuscrise complete sînt 57, 347 și 4837.

Mss. 506, 2605, 3531 cuprind partea I a romanului, adică cărțile 1—5. Mss. 60, 355, 2774, 2868 și 3581 cuprind partea a doua, adică cărțile 6—10⁷. O colaționare între textele manuscriselor arată că, în general, traducerea este aceeași în toate copiile, diferențele sînt foarte mici. Totuși se pot semna cîteodată tendințe de amplificare a textului prin intervenții personale cum sînt ale copistului ms. 3531, dascălul Andriotaxitul dascăl ot Neamț i tipograf, care

¹ V. N. Iorga, *Ceva mai mult despre viața noastră culturală și literară în sec. al XVIII-lea*, An. Acad. Rom., secț. ist., 1915—1916, p. 795.

² N. Iorga, *ibidem*, nota 1 de la p. 796.

³ N. Condeescu, *Istoria lui Alfidalis și a Zehidiei. Unul din primele romane franceze în limba română*, An. Acad. Rom., secț. lit., seria III, tom. 5, mem. 5, p. 1—2.

⁴ V. descrierea cărții în *Bibliografia românească veche*, vol. 2, nr. 380, p. 201—202.

⁵ V. Xenopol-Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași*, 1885, p. 362, 363 și 369; v. și *Manuscrise vechi aflate în biblioteca Mitropoliei Moldovei* în *Revista teologică*, III, p. 68—101 și 127.

⁶ V. N. Dossios, *Studii greco-române*, partea I, Iași, 1901, p. 38. Cf. și G. Ionescu, *Influența culturii grecești în Muntenia și Moldova cu privire la biserică, școală și societate*, București, 1900, p. 180.

⁷ Interesant ca prezentare este ms. 4837, copiat pentru paharnicul Nicolae Canta. Se distinge prin împodobirea titlurilor și a inițialelor. De asemeni copia paharnicului Toader Jora scrisă pentru sine la 1786, după traducerea din grecește a lui Toma grămăticul de la mitropolia din Iași.

din simplu copist devine prelucrător. Deși nu putem spune că în totalitatea ei traducerea este izbutită, sint numeroase fragmente care merită interes.

Dăm un extras din cartea I în traducere veche¹:

« Cînd zio zîmbie și soarele cu totul lumina vîrfurile munților, bărbați cu arme tilhărești, ivindu-să din munte (carile să înălța către ieșirea Nilului și cătră gura ce să numește Eracliu) și puțin apropiindu-să, petrece cu ochii mare ce era supt munte (și întăi slobozind vederi preste luciu) fiindcă nici o corabie nu să veste lor spre vînat tilhăresc, să pogoria cu privire la țărnu-rile mării celli di aproapi, unde aceste s-au văzut; o corabie sta legată de funii, care era lipsită de cei ce călătoresc și plină de povară fiind, că pină la al triile briu al corăbii îngreua apa; iar țărnu-rile lor avē toate părțile pline de trupuri junghiete de curindu, din cari unile să vide moarte cu desăvîrșită pierzare, iar altile vii și altile mișcîndu-să. Și vîzînd cum că atunce, de curindu, contenisă războiul, însă semnele ce să vidē nu era numai semni de război curat ce să amestecasă și cu cumplete rămășițuri de vesălie, nu norocita, ce (să) săvîrșisă. Pînă la atita era mesă încă pline de bucate și altile în mîinile celor ce zăce la pămînt, cari unora le-au fost în loc de arme la războiu, pentru că războiul fără de gătire să începusă; iar altile ascundē pre alții ce s-au supus, după cum să socotiia. Era păhară răsturnate și unile pica din minile celor ce le ține, cu care unii bē, iară alții la metaherisie în loc de arme, căci răutate ce de năpraznă prefăce trebuințale și învāța a metaherisi ca niște săgeți păharāle. Și zăcē unul rānit de topor și altul lovit de puiatră de mari, de acolo din prundu luatā, altul prin lemnu zdrobitu, altu arsu cu tăciune și altul cu alt chip omorit. Iară cei mai mulți era săgetați într-acesta chip. Norocul au fost lucrat nenumărate chipuri de morți. Preste puțin loc spurcînd vinul cu singele și puind războiu la vesălie, adunînd împreună ucideri și băuturi, prietșuguri și giunghieri și arătînd tilharilor eghiptenești o priveliște ca aceasta, pentru că cei din munte puind pre sine vîzător acestora nu putē ca să înțāleagă întîmplare, avînd înainte ochilor pre cei biruiți, nevîzîndu necăiuri pre biruatori, vidē biruința curată, iar jafurile nejăfuite, corabie singurā și lipsită de bărbați, iar celi dinlăuntru nepipāite, ca și cum ar fi fost pāzite de mulți și ca cum ar fi fost în pace ».

Romanul lui Xenofon din Efes, intitulat de editorul versiunii germane, apărută la Stuttgart, în anul 1798, *Der Triumph ehelicher Treue*, grație conținutului său moral și a unei compuneri remarcabile prin simplitatea ei, s-a bucurat de o largă difuziune. Deosebit de cele cinci ediții ce au urmat ediției princeps a lui Antonio Cocchi (Londra, 1726), romanul s-a bucurat de o versiune italiană, datorită abatelui Antonio Maria Salvini, care precedase ediția princeps. La acestea adăugăm patru versiuni germane și o serie de ediții franceze. O versiune engleză ne-a dat Rooke, în 1727, la Londra. O versiune neogreacă a publicat Ch. J. Karré, la Smirna, în 1871. Ultima ediție însoțită de o versiune franceză, a apărut în 1926, sub îngrijirea lui G. Dalmeida².

Printr-o coincidență, tălmăcirea românească a acestui roman, care ispitea în zorii celui de al XVIII-lea veac pana clericului Antonio Maria Salvini, se datorește tot unui cleric, preotului Nicolae Pauleti. Versiunea românească se păstrează în ms. Academiei Române, cu nr. 198 și poartă următorul titlu: « A lui Xenofon despre Antia și Avrocom ». Manuscrisul după ce a petrecut un timp îndelungat în biblioteca urmașilor preotului Pauleti, sau în vreun prețios sipet al familiei, alături de alte caiete ale preotului, a venit să îmbogățească colecția Academiei prin bunăvoința lui I. Bianu, înrudit cu părintele Pauleti.

Ms. este cartonat, de 96 foi, în 8° și cuprinde, în întregime, cele cinci cărți ale *Efesiaceilor*. Pe prima pagină a ms. se citește: « Tradusă de N. Pauleti, preotul Făgetului, în 1846 », iar pe

¹ V. Dan Simonescu, *Cărțile populare*, 1963, p. 128.

² Pentru ediții v. *Bibliotheca Graeca*, vol. 8, p. 156.

pagina cu care se încheie tălmăcirea: « Scris-am în Făget, Varmeghia Cetății de Baltă, la 1846, Dec. 20. Nicolae Pauleti, parohul g.c. a Făgetului». Foile 94—95 conțin « Arătătorul persoanelor care în Xenofon Efeseanul se află ». Foaia finală 96, cuprinde un al doilea indice: « Arătătorul cetăților și a țărilor ce se află în Xenofon »¹.

În alfabetul de tranziție, cu literă îngrijită, versiunea nu poate prezenta prima redacțiune. Spre acest rezultat duce și lipsa de comentarii marginale, necesare și firești, la o primă și chiar la o repetată traducere. Pregătirea celor doi indici ne face să bănuim că avem a face cu o redacțiune în vederea unei publicări.

Autorul versiunii românești este puțin cunoscut. Alexandru Lupeanu, cercetătorul neobosit al vieții culturale a Blajului, care în calitate de director al Bibliotecii centrale din Blaj, îngrijea în 1927 publicarea « Cîntecelor și strigăturilor » culese de N. Pauleti, în anul 1838 în satul lui natal Roșia, mărturisește că este puțin informat asupra preotului Pauleti. Din cuvîntul înainte ce însoțește aceste cîntece, desprindem: « cine a fost acest Pauleti, mai de aproape nu știm. Poate rudenia preotului Vasile Pauleti (zis și popa Păulete) care a păstorit acolo între 1817—1869 ». Acestui preot, Nicolae Pauleti îi dedica o odă la onomastica lui². O întregire a acestor date, ne îngăduie articolul lui I. Bianu: *Nicolae Pauletti, popă românesc unit de sat și om de literă în Ardeal (1830—1894)*³.

Descendent al unei familii de preoți uniți din Roșia, din ținutul Secașului, cu un nume, care, socotim noi, indică mai degrabă influența italiană exercitată în onomastica Ardealului, în urma unirii cu Roma, decît o veridică obîrșie italiană⁴, îl întîlnim în anul 1838, preocupat de a strînge laolaltă cîntecele și strigăturile satului său, Roșia, comună frunțasă, « mijloc al ținutului și mama pămîntului ». Strigăturile și cîntecele « încredințate lui Timoteiu Cipariu, care încă din 1833 luase conducerea Tipografiei Diocezanе, au așteptat teascurile pînă în anul 1927 »⁵.

Activitatea începută în mijlocul alor săi, avea să devie mai spornică o dată cu înscrierea lui Pauleti la Academia teologică din Blaj, în anul 1838. Cele cîteva caiete, alcătuite de el, în anii studiilor, ni-l arată interesîndu-se de întreaga mișcare culturală a timpului. Cititor neostenit, urmărește nu numai evenimentele culturale din Ardeal, ci și pe cele de dincoace de Carpați. Din revistele și gazetele timpului Foaie pentru minte, inimă și literatură, din Dacia literară, din Aurora, din Foaia minții și Albina, copia poeziile lui G. Asachi; stihuitor, compunea poezii la onomastica personajelor înalte din Blaj și cerceta prozodia lui G. Seulescu și a lui Ioan Alexi⁶. Noutățile literare le urmărea în catalogul bibliotecii Academiei Mihăilene ca și în cataloagele librăriilor lui Iosif Romanov și a lui I. Iliad din București⁷. În contact cu operele clasice, rîvnea să dea veșmint românesc operei lui Ovidiu⁸.

¹ V. descrierea în *Catalogul ms. rom.*, tom. I, p. 198. La descrierea ms. s-a citit greșit « preotul » Făgetului. Este în realitate *parohul* Făgetului. Bianu n-a observat sau a omis să arate că Pauleti a alcătuit și un al doilea indice.

² V. *Cat. ms. rom.* de I. Bianu și R. Caracac, vol. 2, p. 195; ms. 462.

³ În *Inchinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 38—41.

⁴ Pauleti, socotim că este forma italianizată de la Paulete, care la rîndu-i este format din Paul + -ete, sufixul cunoscut. Nume proprii terminate în -ete, întîlnim numeroase, în onomastica romîneasă: Cosmete din Cosma, Simulete din Sima, Voicănete din Voicu, Sobărete din Sobaru. V. I. A. Candrea, *Onomastica română cu privire specială la onomastica Olteniei*, curs pe anul 1935—1936, p. 156. V. și I. Conea, *Țara Loviștei*, București, 1935, p. 157.

⁵ Titlul culegerii este *De pe Secaș, strigături și cîntece din popor date la tipar de Alexandru Lupeanu-Melin*, Blaj. O ediție critică, îngrijită de I. Mușlea, a apărut în 1962 la Editura Academiei R.P.R.

⁶ V. *Cat. ms. rom.*, vol. 2, p. 187—193, 193—195 și 195—197.

⁷ *Ibid.*, p. 195—197. V. și V. Georgescu-Tistu, *Bibliografia literară română*, București, 1932, p. 68—69.

⁸ V. *Cat. ms. rom.*, vol. 2, p. 186—187.

Întors în parohia sa din Făget, după absolvirea studiilor, își încearcă puterile, traducînd romanul lui Xenofon din Efes.

Spre deosebire de *Istoria etiopicească*, versiunea românească a romanului *Efesiaca* n-a avut parte nici măcar de o circulațiune locală.

Rolul lui Pauleti a fost un rol modest, sfios.

În cele ce urmează, ne propunem să privim mai de aproape versiunea preotului din Făget, cu atît mai mult cu cît el este singurul traducător român al acestui roman, pe cît știm.

Este puțin probabil ca Pauleti, fost elev al Blajului, să fi tradus romanul *Efesiaca* de-a dreptul din original. Credem că Pauleti a avut la îndemînă una din edițiile greco-latine ale romanului, care circulau pe atunci. Dintre aceste ediții se impunea ediția lui Locella. Titlul ediției este următorul: *Xenophontis Ephesii de Anthia et Habrocome Ephesiacorum libri V.* Graece et Latine. Recensuit, suppleuit, emendauit, Latine uertit, indicibus instruxit Aloys. Emeric. Liber Baro Locella. S.C.A.M. a cons. aulae. Vindobonae, apud A. Blumauer, 1796. Baronul Locella, nemulțumit de ediția lui Polizois Condos¹, apărută la Viena în 1793, în care autorul își îngăduise numeroase schimbări de text, alcătuiește ediția de mai sus, cu colaborarea lui Io. Albertus, Tib. Hemsterhuis și F. L. Abreschius. Un indice amplu facilitează cercetarea romanului și utilizarea bogatelor note. Versiunea latină este bazată pe principiul *uerbum pro uerbo*, cum arată Locella în prefață (p. XXIII). Principiul acesta este riguros observat de-a lungul traducerii. Următorul fragment dovedește cu prisosință acest lucru:

Textul grecesc. Ed. Dalmeyda, p. 3

Ἦν ἐν Ἐφέσῳ ἀνὴρ τῶν τὰ πρῶτα ἐκεῖ
δυναμένων, Λυκομήδης ὄνομα. Τοῦτῳ τῷ
Λυκομήδῃ ἐκ γυναικὸς ἐπιχωρίας Θεμιστοῦς
γίνεται παῖς Ἀβροκόμης, μέγα δὴ τὸ χρῆμα
(ὠραιότητι σώματος ὑπερβαλλούσῃ) κάλλους
οὔτε ἐν Ἰωνίᾳ οὔτε ἐν ἄλλῃ γῇ πρότερον
γενομένου. Οὗτος ὁ Ἀβροκόμης ἀεὶ μὲν
καὶ καθ' ἡμέραν εἰς κάλλος ἡδύετο, συνήθει
δ' αὐτῷ τοῖς τοῦ σώματος καλοῖς καὶ τὰ
τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ παιδεῖαν τε γὰρ πᾶσαν
ἐμελέτα καὶ μουσικὴν ποικίλῃν ἥσκει, θήρα
δὲ αὐτῷ καὶ ἵππασία καὶ ὀπλομαχία συνήθη
γυμνάσματα. Ἦν δὲ περισπούδαστος ἅπασιν
Ἐφεσίοις, ἅμα καὶ τοῖς τὴν ἄλλην Ἀσίαν
οἰκοῦσι, καὶ μεγάλας εἶχον ἐν αὐτῷ τὰς
ἐλπίδας ὅτι πολίτης ἔσοιτο διαφέρων. Προσ-
εἶχον δὲ ὡς θεῷ τῷ μεираκίῳ. Καὶ εἰσιν
ἡδητινὲς οὐ καὶ προσεκύνησαν ἰδόντες καὶ
προσηύξαντο.

Textul latin. Ed. Locella, p. 1—2

Erat Ephesi uir inter illic principes nomine
Lycomedes. Huic e Themisto uxore indigena
nascitur filius Habrocomes, eximum sane
quiddam exsuperanti corporis pulcritudine,
qualis antea neque in Ionia, nec usquam
terrarum exstitit. Augescebat semper atque
in dies Habrocomis forma, florebantque in
eo cum corporis decore simul animi bona:
etenim cum omnibus studiis doctrinae operam
dabat, tum uariam musicam tractabat, con-
suetaeque illi exercitationes erant cithara,
equitatio, armorum certamen. Ab Ephesiis
omnibus summopere obseruabatur, sed ab
aliis qui reliquam incolunt Asiam, magnamque
de eo spem habebant fore, ut inter ciues
suos excelleret. Venerabantur adolescentem
ut deum, fueruntque etiam nonnulli, qui
uisum adorarent, eique supplicarent.

Un indiciu puternic că Pauleti a avut în vedere ediția greco-latină a lui Locella este indicele pomenit mai sus. Urmărind paralel indicele ediției lui Locella și indicele alcătuit de Pauleti, constatăm că Pauleti a reproduș cu fidelitate indicele lui Locella. O neălgare de seamă din partea lui Pauleti, vine să întărească convingerea noastră că s-a servit de această ediție:

¹ Despre ediția lui Polizois Condos și despre atacul îndreptat asupra acestei ediții, v. A. Papadopol-Vretos, *Νεοελληνική Φιλολογία*, Atena, 1864, vol. 2, p. 96.

Pauleti alcătuindu-și indicele numelor se orientează de aproape după indicele ediției Locella. Ajungând în dreptul cuvintului *paedagogus* din indicele latin, unde își afla locul strict alfabetic, după cuvîntul *Moeris*, îl tălmăcește prin cuvîntul *dascalus*, dar uită să-l așeze la locul lui, imediat după litera C, ci-l lasă după cuvîntul *Moeris*, ca în ediția Locella!

Dar în afară de indice mai sînt cîteva fapte care sprijină credința noastră că Pauleti a tradus din latinește și nu din grecește: 1. Ca fost elev al Blajului era mai familiarizat cu limba latină decît cu cea elină. 2. Cercetîndu-i opera păstrată la Academia Română, nu-l găsim o dată preocupat de un subiect din literatura elină. 3. Textul însuși mărturisește în mai multe locuri că Pauleti s-a servit de traducerea latină. Dăm cîteva exemple: astfel expresia «vai, zise, mie ticăloase» (c. IV, p. 35 ms.) corespunde mai exact lui *uae, inquit, miserae mihi* din traducerea latină (Ed. Locella, p. 84) decît lui *οἰμοι, φησί, τῶν κακῶν* (Ed. Dalmeyda, p. 55). Expresia «cînd în legături pre tine în Tir te lăsam» (c. IV, p. 35 ms.) corespunde mai curînd lui *et te in uinculis Tyri reliqui* (Ed. Locella, p. 85), decît lui *Καί σε ἐν Τύρῳ κατέλιπον ἐν τῷ δεσμοῦ τῇ* (Ed. Dalmeyda, p. 55). Lui *uincula* substantiv neutru de cl. II îi corespunde grecescul *τὰ δεσμά* iar nu *τὸ δεσμοῦ τῇ*. Expresia «privire o trasă asupra sa» (c. I, p. 3 ms.) traduce pe *ab omnibus summopere observabatur* (Ed. Locella, p. 2) și nu pe grecescul *ἦν δὲ περισπούδατος ἅπασιν* (Ed. Dalmeyda, p. 2) care înseamnă «era foarte căutat de toți». Expresia «așa dînsa în groapă petrecea închisă cu clii» (c. IV, p. 35 ms.) este traducerea lui *ac in fossa quidem inclusa manebat cum canibus* (Ed. Locella, p. 85) și nu a lui *καὶ ἡ μὲν ἐν τῇ τάφρῳ κατηκέκλεστο μετὰ τῶν κυνῶν* (Ed. Dalmeyda). Aici ne vine în sprijin însuși verbul care în traducerea lui Pauleti este la imperfect ca în versiunea latină. Dimpotrivă, textul grecesc are verbul la mai mult ca perfect.

Exemplele acestea s-ar putea înmulți.

Concludem deci, pe baza observațiilor de mai sus, că Pauleti a tradus romanul *Efesiaca* după versiunea latină a baronului Locella, și nu după originalul grecesc.

Dăm, în cele ce urmează, paralel cîteva fragmente din versiunea latină a lui Locella și din cea românească a lui Pauleti:

Versiunea Locella, p. 1—2

Erat Ephesi uir inter illic principes nomine Lycomedes. Huic e Themisto uxore indigena nascitur filius Habrocomes, eximium sane quiddam exsuperanti corporis pulchritudine, qualis antea neque in Ionia, nec usquam terrarum existit. Augescebat semper atque in dies Habrocomis forma, florebantque in eo cum corporis decore simul animi bona: etenim cum omnibus studiis doctrinae operam dabat tum uariam musicam tractabat, consuetaque illi exercitationes erant cithara, equitatio, armorum certamen. Ab Ephesiis omnibus unum opere observabatur sed ut et ab iis qui reliquam incolunt Asiam, magnamque de eo spem habebant fore, ut inter ciues suos excelleret. Venerabantur adolescentem ut deum, fueruntque etiam nonnulli, qui uisum adorarent eique supplicarent.

Ms. Pauleti, p. 3

Între cei mai însemnați și mai puternici cetățeni din Efes, se afla un bărbat, numele lui Licomed; acestuia din muierea sa Themisto, i se naște Abrocom, un prunc cu atîta podoabă și frumusețe și cu așa alese trăsături ale trupului cărnia asemenea mai înainte nici în Ionia nici aiurea undeva s-au mai aflat. Frumusețea lui Abrocom din zi în zi se înmulțea cu care deodată înflorea și virtuțile și bunătățile sufletului că pe lingă toate științele ce și le însușea, în tot fealul de muzică se deprindea și ceale mai alese ale lui deprinderi era ceatera, călăritul și oștirea cu arme. Aceasta nu numai a Efesienilor dar a tuturor care în cealelalte părți ale Asiei lăcuia privire o trasă asupra sa, toți cu o mare sperință născîndu-se că între concetățeni soi, deosebit cinva să înflorească; cu cinstire îl întîmpina ca pre un zeu; ba era unii ce dînsului vezîndu-l i se închina și i se cucerea cu rugăminți zeești.

Versiunea Locella, p. 30—31

Habrocomes et Anthia cellam in qua habitare consueverant ingressi, dum sibi narrant quae audierant, humi strati plorabant et lamentabantur. O pater! exclamant, o mater! o patria carissima! et domestici, atque cognati! Tandem uero se colligens Habrocomes, eheu nos, inquit, infelices quid domum patiemur in terra barbarorum praedonum, ipsorum iniuriis obiecti? Iam praedictorum initium fit: iam deus arrogantiae meae poenam exigit. Adamat me Corymbus, te Euxinus. O importunam utrique formam!

Cartea IV-a. Ed. Locella, p. 84—85

Anthia uero in sese intuens, et praesentem fortunam considerans, uae, inquit, miserae mihi! quale supplicium subeo! Fossa, et carcer, et canes conclusi, longe praedonibus mitiores! Paria tecum, Habrocome, perpetior; et tu in simili aliquando aduersa fortuna uersatus es, et te in uinculis Tyri reliqui. At si quidem uiuis adhuc, nihil est mali, tenebimus enim, opinor, nos aliquando; quod si uero mortem iam obiisti, frustra ego uiuere laboro, et frustra ille quicumque tandem est, infelicis miseretur mei. His dictis sine intermissione lamentabatur. Ac in fossa quidem inclusa manebat cum canibus, Amphinomus uero et frequenter consolabatur eam, et canes alendo mansuefaciebat.

Versiunea Pauleti, p. 16

Abrocom și Anthia intrară în căsuța ce lăcuia unde apoi povestindu-și fiecare cele auzite, cu fața la pământ căzuți cu mare obidă plingea și să tînguia: « o taică, strigînd, o maică, dulce patrie, o căseni, prieteni și neamuri ai noștri ». Iar după un răstimp în ori venindu-și Abrocom, o vai nefericiții, zice, care vor să fie suferințele noastre în pământ varvar, tuturor asuprealelor lor supuși? Acum să arată începutul celor prezise; acum zeul va să-și ia răsplătire despre sumeția mea. Pre mine mă iubeaște Corimb, pre tine Euxinu. O amîndorora netreabnică frumuseață!

Ms. Pauleti, p. 66

Antia în mijloc de necazuri întoarsă în inima sa, și starea norocului său privind-o vai, zise, mie ticăloasei, ce pedeapsă am de suferit: groapa, temnița, și cliini cu mine închiși decît trăduitori cu mult mai milostivi! Asemenea chinuri cu tine sufer o Avrocom și ție cu asemenea nenoroc oare cînd amărîndu-te, cînd în legături pre tine în Tir te lăsaui, dar nu mai ești, încă în viață, nici un rău nu e, fi-vom noi vreodată într-un loc; iară de cumva ochii tăi prin sabia morții se întuneacă, în zădar eu mă mai silesc spre viață și în zădar acela, oricine e, care simte soarta ticăloșiei mele. Neîncetat într-acesta chip se tînguea — așa dînsa în groapă petrecea închișă cu cliini, iară Amfinom, adese și pre dînsa o făcea a fi cu inima bună și cliini cu bucate hrănindu-i, îi făcea a fi mai blînzi.

Din alăturarea acestor fragmente din versiunile Locella și Pauleti, cercetătorul are putința să observe atenția lui Pauleti de a reda fidel conținutul, dar în același timp și preocuparea lui de a-l învestmînta într-o îngrijită limbă românească. Grijă aceasta este de altfel explicabilă la preotul învățat, care scria în Cetățuia de Baltă a urmașilor pircălabilor lui Petru Rareș.

Așa cum am avut prilejul s-o spunem, romanul lui Longos a găsit un excelent traducător în regretatul profesor C. Balmuș. Nu mai insistăm asupra acestei traduceri atît de apreciate.

Seria romanelor grecești traduse în românește se încheie cu romanul lui Eustathius Macrembolitul. Lucrarea a fost tradusă în românește în 1799 și se află păstrată într-un ms. cuprinzînd 75 foi în 4°. Ms. a aparținut pînă în 1914 lui Paul Gore din Chișinău¹. Pe prima

¹ V. N. N. Condeescu, *Istoria lui Alfidalis și a Zelidiei*, în Mem. sect. lit. ser. III, tom. V, mem. 5, p. 24.

pagină jos se află indicația că « a fost dăruit de Paul Gore din Chișinău Academiei, în ianuarie 1914 ». Ms. cuprinde în paginile 1—75 « Istoria lui Alțidalis și a Zalidei », foaia 76 este albă; foaia 77 este ruptă. Jumătate din pagina 78 este albă. Istoria lui Ismin și a Isminei e cuprinsă în paginile 79—163 v. Pe ultima foaie 137 v avem notița grecească: Ὡς ἐγράφει [sic] παρὰ Ἰωάννου Γάνγα, τῷ 1806 κατὰ μῆνα Ἰανουάριον διὰ παντοτεινὴν καὶ αἰώνιον ἐνθῦμιον τοῖς μεταγενεστέροις.

Romanul lui Eustathius Macrembolitul a avut numeroase ediții. Literatura mai veche asupra acestui autor o dă Fabricius în a sa *Bibliotheca Graeca* (vol. VIII, p. 136). Literatura mai nouă o găsim la E. Rohde, *Der Griechische Roman* (p. 522 și urm.) și în R. Hercher (*Philologus*, 13 din 1858, p. 456 și urm.).

Deși se cunosc mai multe traduceri franceze, germane și italiene, la noi în țară romanul a avut o circulație redusă. Pentru aprecierea traducerii dăm paralel, în original și traducere, un fragment din cartea I.

Πόλις Εὐρύκωμις καὶ τᾶλλα μὲν ἀγαθὴ, δι
καὶ θαλάττη στεφανοῦται καὶ ποταμοῖς καταρ
ρεῖται καὶ λειμῶσι κομᾷ καὶ τρυφαῖς εὐθη
νεῖται παντοδαπαῖς, τὰ δ' εἰς θεοὺς εὐσεβής,
καὶ ὑπὲρ τὰς χρυσᾶς Ἀθήνας ὅλη βωμός,
ὅλη θῦμα, θεοῖς ἀνάθημα.

Cetatea Avricoma frumoasă la toate dar
mai frumoasă pentru vesila sa intemeere,
cuprinsă fiind dispre o parte cu mare și
dispre altă parte cu câmpuri frumoase,
adăpate de multe pârăe și cu mulți copaci
răsădiți și aceste toate inchipuesc o minunată
priveliște ochilor, arătînd toate acela ce are
fire mai frumos într-o prostime sa.

Nu cunoaștem numele traducătorului romanului în românește ci doar pe copistul Ion Ganea, care săvîrșea transcrierea în ianuarie 1806. Așa cum se poate vedea, textul tradus are numeroase intervenții favorabile unei lecturi cit mai atrăgătoare.

Romanele grecești amintite și păstrate în manuscris (cu excepția lui Longos) au avut un rol important în dezvoltarea culturii noastre. Alături de *Esopia*, venită la noi prin influență bizantină și rusă, de *Istoria lui Erotocrit*, tradusă prima dată înainte de 1758, cele trei romane amintite și-au adus și ele contribuția la formarea gustului pentru lectură și au dat un impuls literaturii din prima jumătate a secolului al XIX-lea.